

ממדף הספרים

מרות לאומית במאבק לעצמאות ד"ר אלחנן אורן

על ספרו של שמעון גולן "מרות ומאבק בימי מרד – האקטיוויזם במחתרות הפורשים בשנים 1945-1946"

השבתה, ובשני מחנות נוגדים – מכאן היישוב
המאורגן לשדרותיו, לרבות ארגון-המגן שלו –
ה"הגנה", ומכאן – אצל ולח"י.

דור קוראים אשר לא ידע את חבלי הלידה של
השלטון העצמי היהודי ואת חבלי הצמיחה של
כוח-המגן העצמי, ימצא בספר עיונים בפרשיות
שהסעירו את התקופה. נזכיר אחדות מהן.
ה"סזון" – בחורף 1945-1944 היה להנהגה
הלאומית ולאנשי ה"הגנה" הכרח מר של כפיית
מרות על אצל (גולן, עמ' 53, 55-56). התעמולה
הצעקנית מאותם זמנים הותירה משקעים מרים
למשך שנים רבות, אולם חלפה אך מחצית השנה
מאז, ופצעי ה"סזון" הגלדו, עד כדי כך שלח"י
ואצל חברו אל ה"הגנה" ב"תנועת המר", וקיבלו
את מרות המוסדות הלאומיים, אמנם בסייגים, ותוך
התפשרות מאולצת של שני הצדדים (שם, עמ' 80-82, 94).

האם פקודת בן-גוריון לפתיחת המאבק היתה
"מוסמכת"? אף שאלת הסמכות היא מסוגיות
המרות הלאומית, ולא קל לבדוקה באמות-מידה
של ממשל ריבוני מתוקן, כאשר מדובר במוסדות
של תנועה בטרם-עצמאות, הפרוסה בארץ
ובתפוצות, והנתונה במאבק עם שלטון זר ועוין.
יגאל עילם טען שהפקודה לא היתה מוסמכת,
ואילו המחבר משכנע, לדעתי, בתגובתו לטענה
(שם, עמ' 88-89).

מאבק-האש הגיע לשיאו ב"ליל הגשרים" של
הפלמ"ח ובהתקפת לח"י על בתי המלאכה של
הרכבות בחיפה. בשתי הפעולות נפלו לוחמים,
מערכות 315-316

דרכי המאבק – לצד העשייה המדינית
וההסברתית, ההעפלה וההתיישבות. יש מפלגות
שצידדו רק במאבק-אש שיהא "צמוד" להעפלה
ולהתיישבות, ויש שדגלו במאבק-אש "כולל" –
שיחרוג מסייגי הצמידות ויכוון לחבלה במיתקני
הממשל האזרחי והצבאי – כגון דרכים, מסילות
וגשרים. אצל ולח"י, ארגוני מחתרת שפרשו
במוצהר ממרות המוסדות הלאומיים, ואף ממרות
ציבורית אחרת (כגון התנועה הרביזיוניסטית),
היו נכונים "לשוב ולקבל את מרות ההנהגה
הנבחרת, באמצעות "תנועת המרי העברי" –
אולם רק כל עוד תתייצב בראש מאבק בנשק
ביד. משמע, הם קיבלו מרות על תנאי, והתרו
שהתחייבותם תפקע מיד, אם ההנהגה תירגע
ממאבק ותורה להשבית או להגביל אותו.

שמעון גולן חוקר את סוגיות המרות, כפי
שנתגלו בהחלטות ובמעשים, מתחילת המאבק
בסתיו 1945, מועד כינונה של "תנועת המרי", עד
הקונגרס הציוני ה"ב בסוף 1946. דיונו מקיף
שתי תקופות:

– מסתיו 1945 עד יולי 1946 – תקופת
פעילותה של "תנועת המרי", עד התפרקותה
למעשה בעקבות פיצוץ מלון המלך דוד.
– תקופת המשבר, שבה מאבק-האש של
ה"הגנה" הושבת כמעט כליל – עד לקונגרס,
שהתכנס בבאזל בדצמבר. זה בחר להנהגה
את בן-גוריון האקטיוויסט, אולם החליט
שלא לפעול בנשק אלא במקרים חריגים.
הסוגיות נבחנות אפוא על רקע שתי תקופות
נגודות במהותן – תקופת הפעלה ותקופת

האם כיום, לאחר ארבעה עשורי עצמאות, כבר
מובנת מאליה חובת המרות הלאומית בכלל,
ובפעילות צבאית בפרט?

בדיוני חוקרים על תנועות מחתרת ועל מאבקי
עצמאות בעמים ובישראל יש שטענו, כי אין
לתבוע מרות לאומית בעת כניעה וקריסת משטר
– והציגו לדוגמה את דה-גול לעומת פטן
ולאוואל בצרפת; יש שגרסו כי אין משמעות
למרות לאומית בעם החי תחת כיבוש, והצביעו
על טיטו לעומת מיכאילוביץ ביוגוסלביה. יש
שטענו שמרות לאומית היא עניין "יחסי", וטענה
זאת מרמזת על הסכמה לסייגים למרות, ולנכונות
לקבל מרות "על-תנאי". כנגד טענות אלה תוצג
השאלה: ללא מרות לאומית מתוך הכרה – מה
יישאר מן הלאומיות עצמה, מן ההתלכדות סביב
הנהגה עצמית נבחרת ומן המאבק לעצמאות
מדינית?

אם מרות לאומית מוטלת בספק במדינה
ריבונית, על אחת כמה – בתנועה הנאבכת
לעצמאות. כאשר פתחה התנועה הציונית במאבק
לעצמאות אחרי תום מלחמת העולם השנייה,
היתה המרות הלאומית לבעייה בוערת, שלהטה
במוקדי ההחלטות והעשייה. בתוך המפלגות
והתנועות של "היישוב המאורגן", ובתוך ארגון
ה"הגנה" האמון על קבלת מרות המוסדות
הנבחרים, סערו פולמוסים אם ואיך לפעול בנשק;
ה"מתונים" הסתייגו ממאבק-אש ותבעו לצמצמו.
גם ה"אקטיוויסטים" תומכי המאבק נפלגו
בהערכת המשקל הראוי למאבק-האש במכלול

הערות

1. נראה שבך גוריון הסתמך על הדיון שנערך בלונדון ב-20 בספטמבר 1945. ראה גולן, עמ' 69, 74, 84. על משמעותה של התגובה הבריטית, לאור הדיון בסוגיית המרות – ראה שם עמ' 324, 347.
2. שם, עמ' 214-216. נראה שווייצמן עמד לתבוע את הפסקת הפעולות כבר לפני התגובה הבריטית. ראה יהודה סלוצקי, ספר תולדות ההגנה, תל-אביב 1972, כרך 2 עמ' 887, ג' עמ' 1744; השוה יוסף הלר, במאבק למדינה... ירושלים תשמ"ח, עמ' 424-428.
3. על ליבנה – ראה גם סלוצקי, ג' עמ' 947. משום מה אין המחבר נזקק למושגים: מאבק "צמוד", מאבק "כולל" ומאבק "רצוף" שרווחו בפולמוסי המאבק ובכתובים בני-הזמן.
4. גולן מצטט מיגאל אלון. מערכות פלמ"ח, הקיבוץ המאוחד תשכ"ו. אולם ספר זה אינו אלא "מהדורת צילום" (ללא תיקונים) של פרקי "מגמות ומעש" של י' אלון, שכונסו מתוך ספר הפלמ"ח, בעריכת זרובבל גלעד, שהופיע בתשי"ג; מוטב היה להיזקק לכרך א' של מקור זה, על שפע כתוביו לתקופת המאבק שבכרך א'.
- 5.

האקטיוויסטי בציבור, וביתר שאת ב"הגנה" בכלל ובפלמ"ח בפרט. האקטיוויסטים באחדות-העבודה ובמפא"י תבעו מאבק "רצוף" – כלומר, דרשו להמשיך במאבק-האש ללא הפוגה; מראשי התובעים היה אליעזר ליבנשטיין-ליבנה ממפא"י.¹ משה סנה, ראש המפקדה הארצית (הרמ"א), התפטרו, ויצחק שדה, הרמטכ"ל בפועל של ה"הגנה", הביע במאמר החתום בשם-עט את דעתו ש"משמעת לא-יעשייה אינה מחייבת" (שם, עמ' 279). אולם הפלמ"ח עמד במבחן המרות. כעבור זמן ציין יגאל אלון ש"סמכות הפיקוד נתונה אך ורק למרות דמוקרטית" (שם, עמ' 280); לעומת זאת "אוי לו לעם, שצבאו מכתוב לו את מדיניותו" (שם שם).²

בהערכתו המסכמת דן המחבר בסוגיית המרות, ומבליט את חשיבותה מהיבטים, שאפשר להגדירם כתועלתיים (כגון עמ' 322-324, 344-345, 347). אביע תקוה, שהעיון בספר יעורר גם לדיון ציבורי מחודש בהיבט העקרוני של המרות הלאומית.

ובאותם ימים חטף אצ"ל קצינים בריטים, כדי לסכל הוצאת חבריו להורג. הבריטים הגיבו ב"שבת השחורה", ה-29 ביוני, בפעולה שכוונה נגד המוסדות הלאומיים, מטכ"ל ה"הגנה" ומחנות הפלמ"ח, הכוח המגויס של ה"הגנה".³ חיים וייצמן, נשיא התנועה, חש שהוגדשה הסאה ותבע להשבית את מאבק-האש, והנהגת תנועת המרי נענתה לו.⁴ כינוס-חירום של המוסדות, שנערך בפריס בתחילת אוגוסט, אישר את השבתת מאבק-האש עד הקונגרס הציוני, האמור להתכנס בדצמבר. אושר רק להמשיך בפעולות חבלה ימית נגד אניות גירוש וספינות הצי והמשטרה, ולפעול ביבשה במקרים חריגים (שם, עמ' 230, 240, 254-255). לעומת זאת הוחלט להגביר את ההעפלה וההתיישבות.

החלטות אלה גררו את התפרקות "תנועת המרי" למעשה; אצ"ל ולח"י חזרו לפעול כדרכם – אך נאותו לקיים "הפוגה" בתקופת דיוני הקונגרס, בצפייה לקבלת החלטה אקטיוויסטית. השבתת מאבק-האש חוללה מתח גבוה במחנה

